

továbbképzési program ellentmondásaival. Miközben a felsorolt, megoldandó problémák jellegéből adódóan azok többségénél nem várhatunk 'számítástechnikai' megoldásra, a tudományegyetemek lassan kiszorulnak az informatikusok képzéséből. (És a humán szakosok ilyen irányú képzésének fontosságáról még nem is beszéltünk.)

Miközben a felkészítés a legmagasabb szinten tudományos háttérrel rendelkező, igényes szakembergárdát igényelne, a magyar tudományegyetemen alig, vagy egyáltalán nincs informatikai doktori képzés, és a szakmai elismertség, a perspektíva hiánya javítja az egyébként erős piaci elszívóhatás esélyét. (A tudományterületnek az Akadémián sincsenek meg a megfelelő testületei.)

A kellően át nem gondolt, és következe-

tesen végig nem vitt képzési rendszer hiányában embertömegek lesznek képtelenek használni és értékelni az információs társadalom adta lehetőségeket. Képtelenek lesznek keresni, találni, szelektálni, az információt befogadni. Marad jó(!) esetben az információ-özön.

A DAB vitaforum — köszönhetően az előadók, hozzászólók felkészültségének és felelősségérzetének — felhívta a figyelmet a kihívásokra, veszélyekre, megfogalmazódtak a legszükségesebb feladatok. Reményeink szerint ez az összegzés is segít abban, hogy mindez ne maradjon visszhang nélkül, váljon szakmai-tudományos közüggé.

Kormos János

Kiss Árpád pedagógiája*

Kilencven éve született Kiss Árpád. A szakmán és a szűkebb tanítványi, baráti körön kívül ma csak kevesen emlékeznek rá, pedig sokan tudhatják, hogy ki volt. Az egykori Országos Köznevelési Tanács ügyvezető igazgatójaként, Szent-Györgyi Albert közvetlen munkatársaként a háború után éledező magyar szellemi élet sok későbbi kiválóságának első lépéseit menedzselte. Mint az újjászerveződő demokratikus iskolarendszer egyik fő mozgatója, meghatározó volt a szerepe az új tankönyvek és tanárképzési kézikönyvek megírásában és kiadásában (ilyet maga is szerkesztett egyet, Faragó Lászlóval, ami később kistarcsai internálásának egyik ürügyévé vált). A hatvanas és hetvenes évek fordulóján az első volt, aki a hazai oktatásügyet a nemzetközi kutatásokba bekapcsolta, az ő érdeme, hogy a magyarországi gyerekek teljesítményei, a legutóbbi időki, egyedül képviselték a vasfüggöny mögötti Európát a nemzetközi teljesítményértékelésekben (IEA-tanulmányok). És az ő érdeme az is, hogy a Magyar Pedagógiai Társaság a hetvenes

években mint szakmai szervezet volt képes föllépni a pedagógusok és a pedagógia érdekvédelmében, megrendezve a nevezetes V. nevelésügyi kongresszust.

Legalább ennyi a protokoll. A ma még föl nem mérhető hatás azonban ennél jóval nagyobb. Az Akadémiai Kiadó jelentős vállalkozásai — a *Tanulmányok a neveléstudomány köréből* című reprezentatív könyvsorozat, a *Magyar Pedagógia* címen újraindított múlt századi folyóirat, mindenekelőtt azonban a *Pedagógiai Lexikon* — szintén az ő szervezését dicsérik. A neve ugyan nem szerepel ott, vagy csupán társszerkesztőként. A kezdeményezés azonban Kiss Árpádé, és esetenként a szellemisége is megtalálható bennük.

*

Az életút röviden. A Brassó melletti Csernátfaluban született 1907-ben, lutheránus lelkész családból. Szülei az első világháború után költöztek ki Erdélyből Magyarországra, és Balassagyarmaton telepedtek le. Kiss Árpád itt érettségizett 1925-ben, majd a Páz-

mány Péter Tudományegyetemen szerzett német-francia szakos középiskolai tanári diplomát. Tanítási visszatért a balassagyarmati gimnáziumba, és ott készítette el bölcsész-doktori disszertációját az irodalmi bergsonizmusról. 1935-ben doktorált Budapesten. 1939-ben hívta meg vezető tanárnak a debreceni egyetem gyakorló gimnáziumának tanári kara (igazgató: Jausz Béla). Rövid ingadozás után elfogadta a meghívást, és Debrecenbe költözött. Itt nősült 1940-ben, elvéve az egyetem professzorának, Darkó Jenőnek a lányát.

Írásaira Imre Sándor figyelt föl, akinek a segítségével 1943-ban érkezett Budapestre Kiss Árpád. Az ország területén még béke volt, de körös-körül dúlt a háború. A háborús szükségállapotok miatt rövid időre visszaköltöztek Debrecenbe, itt születtek gyermekeik is (az első rövidesen meghalt). 1945-ben lett az Országos Köznevelési Tanács ügyvezető igazgatója, szervezője a megújuló iskolaügynek és a hozzá kapcsolódó demokratizálódó pedagógusképzésnek. 1951-ben letartóztatták és Kistarcsára internálták, ahol — tárgyalás és ítélet nélkül — két évet töltött (felesége eközben kényszerűen elvált tőle, hogy állást kaphasson és fiaikat nevelhesse). Szabadulása után is csak hosszas huza-vona után tudott elhelyezkedni, szakmailag csupán 1962 után rehabilitálták, az akkor szerveződő Országos Pedagógiai Intézetbe került. Ez az intézet, amely főiskolai jogosítványokkal a szakfelügyelet és a pedagógus továbbképzés országos központja volt, lett azontúl a munkahelye. Innen ment nyugdíjba 1976 őszén, amikor az intézetet minisztériumi háttérintézeté szervezték át, megszüntetve felsőoktatási státusát.

Az utolsó operáció előtt már sejtette, hogy közel a vég. Még egyszer beleolvasott kedves auktoraiba, főként a franciákba. Idézetei megrendítőek. 1979-ben halt meg.

*

Középiskolás koromban találkoztam először vele. Kiss Árpád akkor a budai képzőben tanított (ma a Budapesti Tanítóképző Főiskola) pedagógiát. Nem sokat láttam, mert a pedagógia, amit tanított, csak a harmad-negyed-

éveseknek szólt. Mire érettségiztem, elkerült onnan (1956 végén).

Másodszor magam kerestem a találkozást. Vidéki tanárként cikket írtam, amit nagybátran elvittem neki megmutatni. Kiss Árpád akkor már túl volt a hatvanon, bár nem keltette hatvanéves ember benyomását. Azt hiszem, a „joviális” a jó kifejezés rá. „Bölcsnek” is tartották. Utólag visszagondolva, sem joviális, sem bölcs nem volt. Sokkal inkább mérsékelt, kiegyensúlyozott és harmonikus. És ha belenézünk abba az irodalomba, amit szívesen forgatott, akkor mindenünnen ez a harmónia sugárzik. Ez ragadott meg leginkább benne, és azt hiszem, tulajdonképpen másokat is ez ragadta meg leginkább.

Ezt a harmóniát nem volt könnyű megőrizni. Ha épp versengeni akart volna, hát volt kivel. A „pedagógia”, ami ma sem cseng jól az értelmiségi fülnek, akkor épp mélyen diszkreditálta magát. Lezajlott az első tisztogatás ezen a téren is, a pedagógia pápáit és szolgálóit egyformán elkárhoztatva (hogy a háború előtti pedagógia professzorok sorsáról már ne is beszéljünk). Akik a helyükbe léptek, azok is buktak 1956 után, így aztán egy igazán egyenlővé tett nemzedék került csak a helyükre. Nemcsak nem akartak, de nem is tudtak volna már az elméleti-filozófiai „pedagógiától” szabadulni, és ezt persze mindig sakkban lehetett tartani „a gyakorlattal”. Azaz kiszolgáltatni és megzabolázni őket „a nevelőkkel”, akik mindig elégedetlenek voltak — állítólag azért, mert nem sok segítséget kaptak „az elmélettől”.

A pedagógia elméleti képviselői zömmel „a gyakorlatból” érkeztek tehát (a tanítóképzőkből). Vagy ha a régi értelmiségből kerültek ki (középiskolai tanárok voltak), akkor is titkolták. Így nem vettek, nem is vehettek részt abban a megújulásban; amit az újjáéledő közgazdaságtan, majd a szociológia és a pszichológia jelentett. Annál is kevésbé, mert ezek a kutatások régebben sem épültek be a pedagógiába, a gyümölcsöző együttműködés a háború után épp hogy csak megindult közöttük. A pedagógia még javában ismételte az elmélet és gyakorlat dilemmáját, amikor a

társadalom-tudományosság (a társadalomtudományi értelmiség) a hatvanas években már ébredni kezdett, sőt bekapcsolódott a reformfolyamatba. S mire a pedagógia is bekapcsolódott volna az évtized fordulóján, a gazdasági reformot már le is állították.

Szakmai körökben ma is kisebbségre csodaként emlegetik, hogy 1968-ban mégiscsak sikerült bekapcsolni Magyarországot abba a nemzetközi tanulmányi teljesítménymérésbe, amely akkor a világ huszonkét országára kiterjedt. A vasfüggöny mögötti országok minden statisztikát, különösen a kérdőívekkel szerezhető információkat hadititok módjára kezeltek. S még akkor sem adták ki őket, amikor kiderült, hogy Magyarország eredményei a természettudományok terén kimagaslottak a világ átlagából. Az is kisebbségre csodának számított, amikor — már a gazdasági reform lefékezése után (1972) — magyarországi kutatók csoportosan mentek Svédországba, hogy ott továbbképzésben vegyenek részt, így készülve a következő világméretű iskolai teljesítménymérésre. A kép, ami ezzel kapcsolatban az eszembe jut, ez. Megyünk egyesesen a kapunak, ami zárva van, abban a hitben, hogy majd ha odaéerünk, magától ki fog nyílni. És csodák csodája, ki is nyílik. (Akkor láttam először automatikusan nyíló üvegajtókat.) De persze ezek a képzeletbeli és valóságos kapuk nem maguktól nyíltak ki előttünk, hanem Kiss Árpád kapcsolatai révén.

Nem új keletű kapcsolatok voltak ezek, hanem még a demokratikus korszakra nyúltak vissza. Kiss Árpádra sokan emlékeztek, és a legtöbben jó szívvel — akkor is, ha éppen visszautasította a beadványait vagy a kézirataikat. S ahogy az idő haladt, és a harcos ifjából érett középkaderek váltak — akik megint vállalták, hogy fiatalok is voltak egyszer —, Kiss Árpád sok jóakaróra talált. Szinte együtt nőtt velük, pályájának kanyarai és szakadécai csak még hitelesebbé tették. Lassan egyfajta etalonná vált, amolyan szürke eminenciássá. Ez is a Kádár-rendszer sajátosága volt (mint minden autoritár rendszeré), hogy a kívülálló egyfajta korlátozott szabadságot vívtak ki maguknak. Élete utolsó éveiben

minden fontos oktatáspolitikai döntésről kikérték a véleményét. És értekeztek „az életművéről” azok is, akik egy-két évtizeddel azelőtt lihegve ítélték el őt és a nézeteket, amelyeket képviselt (köztük első biográfusa is). Ezt is derűvel fogadta. Mondom, harmonikus alkat volt.

*

Ha Kiss Árpád pedagógiájáról beszélünk, hamar zavarba jövünk. A „pedagógia” annyi mindent jelent — újabban is, régebben is —, köztük szégyenkezni valókat is, hogy nem könnyű elválasztani az értékest az értéktelentől. Kezdjük a biztos dolgokkal. Kiss Árpád gimnáziumi tanárként kezdte, és ezt tudományos kutatóként sem feledte soha el.

Az, hogy „gimnáziumi tanár”, ma már keveseknek jelenti ugyanazt, mint a harmincas években. Ahogy az idő halad, és az oktatás egyre általánosabbá válik, a gimnáziumi tanárság is lassan elsüllyedt a mindent egybeolvasztó „pedagógus társadalomban”. Ne vitassuk, hogy jól van-e így. Fontosabb ennél a kultúra, amit átörökítettek. Kiss Árpád azt a középosztályt testesítette meg — annak a legjavát —, amely ötvözni tudta a nemes hagyományokat és a demokratikus átalakulást. Anélkül, hogy elkötelezte volna magát a szocializmus megvalósuló rendszerének, következképp anélkül, hogy demokráciából és szocializmusból ki kellett volna ábrándulni (mint a kor ún. demokratikus ellenzékének).

Karácsony Sándornál habitált, és mint egyetemi magántanár évekig mellette tartotta előadásait. De „fölfedezése” nemcsak Karácsony Sándor, hanem Imre Sándor érdeme is. Aki ismeri ennek a két pedagógiai gondolkodónak az oktatáspolitikai arculatát — a köztük lévő eltéréseket —, az tudja csak igazán értékelni a különbséget. Karácsony Sándor a népnevelés szószólója volt, Imre Sándor a nemzetnevelésé. Egyiket a szocializmus és a kommunizmus diszkreditálta, másikat a fasizmus és a náciizmus. A kor Magyarországa számára mindkét program fontos üzenet volt, amit tán a mai napig sem sikerült egészen kibontanunk. Többek közt azért sem, mert honi

értelmiségi dilemmáink húzódnak meg bennük. Az a dilemma, amit ma a balközép és a jobbközép dilemmájaként szokás a politikai fórumokon megjeleníteni.

Karácsony Sándornak tanítványai, hívei és követői voltak, akik később azt is megkísérelték, hogy a kollektív nevelés karácsonyi ideálját a baloldali ideállal ötvözzék (nem sokan persze, és nem sok sikerrel — a különbség hamar nyilvánvalóvá vált). A Mester személyes varázsa nélkül az, amit mondott és tett, valójában egyszeri és követhetetlen volt. Az a szellemiség, amelyet Imre Sándor képviselt, kevésbé volt markáns és egyáltalán nem volt forradalmi. Talán épp ez az oka, hogy könnyebben lehetett modernizálódni Imre Sándor, mint Karácsony Sándor nyomdokán.

Akár így, akár úgy, Kiss Árpád pedagógiája ezt a modernizálódást mutatja. Első írásai a nemzetnevelés gondolatkörében fogantak — olyannyira, hogy az óvatlan olvasó akár a fasizmus hatására is gyanakodhatna. Ahogy azonban formálódnak a gondolatok, úgy bontakozik ki a humanista gondolkodás a kollektív nevelésből. Kiss Árpád pedagógiájának jellegzetessége a francia orientáció — miközben Közép-Európa a német befolyást a szovjet szupremáciával vélte kivédhetni.

A francia befolyás jótékonyan őrizte Kiss Árpád munkáit a német doktrinárségtől és a szovjet skolasztikától. Ő empirikus kutatóvá vált — ha úgy tetszik, az első empirikus pedagógiai kutató a szó valóságos értelmében a háború utáni Magyarországon (s talán a környező országokban is). A bergsoni filozófiából Piaget révén „gyógyult ki” — mint utolsó följegyzései igazolják, soha sem teljesen. Ez a kettősség — Bergson és Piaget — határozta meg kutatásait és gondolkodását.

Németes mércével mérve — ahogy mi szoktunk — nincs is „életműve”. Legjobb kötetei, jellemző módon, tanulmányainak újraírt változatai. Üdítő harmóniájuk is attól van, hogy nem teóriákból indulnak ki, s alkalmazzák őket a gyakorlatban, hanem problémákból, amelyeket meg akarnak oldani.

A késői olvasó elbizonytalanodik, ha a

legfontosabbat kell megneveznie. A teljesítményméréssel foglalkozók volnának a legjobbak? Vagy a programozást ismertető? Vagy épp a legrövidebbek; amelyek személyes élményekből kiindulva tárják föl a nemzetközi horizontot — egy olyan korban, amikor ajtó sem maradt nyitva a számunkra, csupán egy-egy ablak a legkivételezettebbeknek?

Legérdekesebb munkái, a kéziratai kiadásra várnak. A családi emlékezet őrzi a jelenetet, ahogy a hivatalos körök megtudták Kiss Árpád halálhírét, és azonnal ott termettek az özvegy lakásán. Kerestek egy emlékiratot, amiről tudtak, bár soha senki nem vallotta be, honnan. Biztonságba akarták helyezni. Még szerencse, hogy a család élt a gyanúval, és már aznap délután eltüntette a dossziékat. Ha egyszer kiadják (amiről épp szó van), minden bizonnyal egy humanista mértéktartó és mértékadó értékelését olvashatjuk majd a korról, amelyben élt. És az emberekről — köztük kollégáiról is —, akikkel együtt dolgozott. A józan mértéktartás csak olyasmiknek és olyanoknak fenyegetés, akik önmagukban és önmagukról elvesztették ezt a mértéktartást. (Egyik kollégájáról mesélték, hogy kor- és kartársait így osztályozta: „Te voltál az, aki a sorban mindig előttem álltál. Sohasem látszottam tőled.”)

Ez a gyűjtemény, amelyet — az egykori tanítványok és a Kiss Árpád Alapítvány és a befogadó Egyetem jóvoltából — ezennel megnyitunk, arra hivatott, hogy ennek a humanizmusnak állítson emléket, és ezt a harmóniát örökítse tovább. Tudományos hivatása, hogy Kiss Árpád életművének monografikus földolgozását segítse és az életmű kiadását alapozza meg. Remélem azonban, hogy ennél sokkal többről van szó. Elindíthat egy mozgalmat, amellyel a mai pedagógusok és a mai pedagógia végre valamennyi elődjét befogadja, akiket egyik vagy másik irányzat kizárt. Nincs honi pedagógia önismeret nélkül, mint ahogy önismeret sincs az elődök és munkásságuk ismerete nélkül. Engedjük, hogy az egykori harcokat „békévé oldja az emlékezés”. Dolgozzunk érte és törekedjünk

rá, hogy Kiss Árpádnak éppúgy legyen dolgozószobája az Egyetemen, mint ahogy legyen Karácsony Sándornak vagy Imre Sándornak, Várkonyi Hildebrandnak vagy Mérei Ferencnek is gyűjteménye. Hogy tanuljunk belőle, és hogy taníthassunk általa.

* A Kiss Árpád-gyűjtemény megnyitójának írott változata, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1997. április 9.

Felhasznált irodalom:

Báthory Zoltán: „...hogyan lehet és kell eredményesen tanulni.” — *Kiss Árpád gondolatai a didaktikáról*. Pedagógiai Szemle, 1982. december.

Horváth Márton: *Kiss Árpád*, Magyar Pedagógusok sorozat — Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest 1990.

Kiss Árpád: *Életemről, munkámról*. Pedagógiai Szemle, 1964. 3. sz. 295–305. p.

Kozma Tamás

Beszámoló és tervek — DAB 1997–1998*

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az MTA Debreceni Területi Bizottságának a munkája nyolc szak- és 58 munkabizottságának a tevékenységén nyugszik elsősorban.** Éppen ezért a DAB vezetősége minden szakbizottsággal külön is foglalkozik egy-egy vezetőségi ülés keretében az év során, de félévenként a DAB elnöke kötetlen megbeszélésre is összehívja a szakbizottságok vezetőit, sőt évenként egyszer a munkabizottságok vezetőit is.

Az említettek azok közé az események, rendezvények közé tartoznak, amelyek az utóbbi évek során meghonosodott gyakorlat szerint évenként, ill. félévenként ismétlődnek a DAB keretén belül. Az előbbieken kívül ilyen még pl. a találkozó az akadémiai tagokkal, az egyetemi vezetőkkel, a Miskolci Akadémiai Bizottság vezetőségével — amellyel a legszorosabb a kapcsolatunk az MTA területi bizottságai közül —, ill. más részről az országgyűlési képviselőkkel, az önkormányzat képviselőivel stb. Ezekre mind sor került az elmúlt évben is.

Itt éppen csak megemlítettem ezeket, bár kétségtelenül fontosak a DAB munkája, a régió tudományos közössége szempontjából. A továbbiakban azonban az elmúlt év rendezvényei, eseményei közül csak néhány más fontosabbat emelnék ki.

Az első félévnek kétségkívül legfonto-

sabb eseménye a *Vezető Tudósok Nemzetközi Regionális Találkozója* volt, amelyet második alkalommal rendeztünk meg Debrecenben, a DAB székházban június 2–3-án. Debrecen nemzetközi régiójából, öt országból, tíz tudományos centrumnak számító városból mintegy negyven egyetemi rektor, kutatóintézeti igazgató és néhány más kiemelkedő tudós vett részt az eseményen, amelynek napirendjén két igen aktuális kérdés szerepelt, nevezetesen a tudományos fokozatok problémája és a tudomány: az egyetemek és kutatóintézetek kapcsolatai az iparral és a gyakorlattal. Az első kérdésben meglepően sokszínű kép bontakozott ki, meglehetősen nagyok még a különbségek a tudományos fokozatok vonatkozásában az egyes szomszédos országok között. Az iparral való kapcsolat pedig mindenütt laza, pontosabban az utóbbi években szétzilálódott, ami az ipar leépülésével van szoros kapcsolatban.

Az őszi folyamán került sor a *Környező Országok Magyar Tudományos Műhelyeinek 3. Fórumára*, ugyancsak székházunkban (második alkalommal Debrecenben, az első Budapesten volt 1993-ban) a „Magyar Tudományosság Külföldön” MTA Elnöki Bizottság programja keretében november 13–14-én. A környező hét országból összegyűlt több mint negyven tudományos műhely képviselője — a hazai tudományos élet vezetőinek aktív